

Osim toga knjiga, obogaćena i raznim shematskim prikazima rekonstrukcije Aja Sofije, dragocjeni je doprinos bibliografiji o povijesnom razvoju bizantske liturgijske tradicije te čitatelju daje povijesno-teološku sintezu nastanka i razvoja bizantskoga obreda.

Antun Japundžić

Ivan Šestak

Prilozi filozofiji o čovjeku

– Filozofsko-teološki institut DI u Zagrebu, Zagreb, 2011., str. 182

Filozofsko suočavanje s pitanjem o čovjeku predstavljao je za svakog istinskoga filozofa pojedine epohe istovremeno izazov i nadahnuće. Izazov utoliko što već ispravno postavljanje pitanja iziskuje temeljito poznavanje ove materije koje na koncu jedino i vodi do pravoga odgovora. Nadahnuće, budući da svako, pa i najmanje osvjetljavanje misterija zvanog čovjek, sa sobom ujedno nosi i odgovore o smislu, vrijednosti i konačno ciljevima vlastitoga života. Upravo se toga pothvata latio filozof, isusovac Ivan Šestak, u svojoj knjizi znakovita naslova, *Prilozi filozofiji o čovjeku*. Kao i svaki naslov, tako i ovaj mnogo toga govori. Ponajprije o knjizi samoj, te onda djelomično i o autoru. Njezin sadržaj dotiče filozofijsku problematiku o čovjeku te u tom smislu želi biti vrijedan prilog svega onoga što je u tom pogledu rečeno ili se pak još uvijek govori, tj. piše. Ovo se pak ne smije

krivo razumjeti. Jer, *Prilozi filozofiji o čovjeku* predstavljaju, istina, svojevrsni *Presjek*, odnosno bacanje svjetla, kako na povijesnu tako i na suvremenu raspravu filozofijskoga pitanja o čovjeku, ne ustežući se pritom od potrebita konfrontiranja, tj. kritičkoga suočavanja s mnogima od njih. U tom je smislu već i na prvi pogled vidljivo da ovi *Prilozi* ne žele biti samo i isključivo *Pregled*, nego i autorovo kritičko preispitivanje pitanja i odgovora koji su već dani s obzirom na čovjeka ukazujući pritom (ponizno) na vlastiti filozofijski svjetonazor, koji je bitno kršćanske provenijencije. Upravo zbog toga, osim sadržaja, i sam naslov govori, odnosno ukazuje na nešto o autoru, a to je potrebita znanstveno-filozofska poniznost kojom se pristupa u suočavanju s pitanjem o čovjeku. To pak dalje znači – što je kasnije vidljivo iz samoga djela – da autor vrlo ozbiljno uzima doprinose drugih filozofa na ovom području, ne pretendirajući pritom da bi svoj vlastiti doprinos postavio kao iznimno originalan i jedinstven u odnosu na druge. Jer, u konačnici, i suprotna argumentirana mišljenja nešto otkrivaju, odnosno potiču na odgovore i valja ih uzimati relevantnim.

Djelo je strukturirano u šest poglavlja koja nisu odvojena jedno od drugoga, već stoje u međusobnoj ovisnosti tako da promatrano sveukupno djelo odiše harmoničnom cjelinom. U prvom se poglavlju autor dotiče *Shvaćanja čovjeka u povijesti filozofije*. Ovdje nudi presjek filozofije o čovjeku od početaka filozofije uopće (grčka filozofija) pa

sve do 20. stoljeća i s tim vezano novijih pristupa. Autor se ovdje drži školski zadane teme, izlažući na vrlo jednostavan i sustavan način rasprave o čovjeku kod filozofskih klasika, dotičući se pritom onih najznačajnijih koji su govorili o tom pitanju. Rasprave koje pritom donosi o predsokratovcima, Sokratu, Platonu, Aristotelu, tiču se uvriježena pristupa ovim filozofima pri čemu sam autor ne pokušava zalaziti dublje u analize i pitanja s obzirom na njihov pogled na čovjeka: Platon je poznat kao dualist, dok se u Aristotela ističe hilemorfističko gledanje na čovjeka (usp. str. 14.-20). Isti (siguran) pristup, što znači bez prevelikih odstupanja od klasičnoga (poznatoga) tumačenja, autor koristi i u razmatranju drugih filozofa i filozofskih pravaca. Počevši tako od Augustina, Tome Akvinskoga, humanizma i renesanse preko moderne filozofije i njemačkoga klasičnog idealizma pa sve do suvremene filozofije i poimanja čovjeka u 20. stoljeću, autor svima daje dužno mjesto u većem ili manjem omjeru (usp. str. 25.-63.). Istini za volju, čitatelju se pri razmatranju pojedinih pasusa nameće pitanje u kojoj se mjeri može (kvalitetno) prikazati, primjerice filozofija o čovjeku u srednjem vijeku, na tek pet stranica teksta. Autor ovdje sam daje odgovor kada prikazuje filozofiju o čovjeku kod Tome Akvinskoga, ističući pritom da je »iz razumljivih razloga 'primoran' tek u nekoliko redaka sažeti inače vrlo detaljnu antropološku razradbu evanđeoskoga Naučitelja« (str. 27.). Na slično on ukazuje i u izlaganju Hegelove misli kada ističe:

»Proniknuti Hegelovu misao uistinu nije lako, a suvislo je razložiti, još je zacijelo teže. Neka nam stoga na ovom mjestu, poglavito zbog jasnoće same stvari, pomogne jednostavna i plastična interpretacija W. Weischedela. (...) Ta je interpretacija učinjena upravo pod antropološkim vidikom« (str. 46.). U svakom slučaju, i kada smo kod problema kratkoće, dojma smo da je autor pojedinim filozofima i filozofskim pravcima trebao ipak posvetiti više prostora (A. Schopenhauer, L. Feuerbach, M. Heidegger te posebice K. Jaspers.) Zadnjem od nabrojanih (u zasebnom naslovu, N. B.) autor posvećuje tek nekoliko rečenica – tri.

Drugo poglavlje autor naslovljuje *Prinos kršćanstva filozofskoj misli o čovjeku*. Autorovo se razmatranje kršćanskoga viđenja čovjeka dotiče poimanja i problema duše, kršćanskoga doprinosa u vrjednovanju osobe, te slobode kao iznimno kršćanskoga prinosa. Šestak se u ovom dijelu rasprave morao ponovno dotaknuti kršćanskih filozofa i teologa poput A. Augustina i T. Akvinskoga. Za primijetiti je da se ovo autorovo razmatranje ne očituje samo u jasnom i objektivnom prikazu, već i u njegovu plodonosnom konfrontiranju kršćanskoga pogleda na čovjeka u odnosu na druge. U tom smislu možemo navesti primjer slobode. Naš autor ističe specifično kršćanski pogled na pojam slobode, s obzirom na pravce poput determinizma, koji slobodnu volju niječe, odnosno svodi je na psiho-fizičke procese ili pak s obzirom na sveopću (postmo-

dernu) konstelaciju u društvu koja svoj vrhunac ima u hedonističko-potrošačkom mentalitetu i time također, doduše zaobilaznim putem, narušava vrijednost slobode i ljudskoga dostojanstva uopće. U tom pogledu on vrlo odlučno i k tomu opravdano ističe: »Kršćanstvo je ovakvim shvaćanjem slobode bilo i jest – danas vjerojatno više nego ikada! – kritika hedonističke samovoljnosti i egoizma.« (str. 85.)

Vrlo zanimljivo i za suvremenu antropologiju, ali i psihologiju, sociologiju te ostale društveno-humanističke znanosti, interesantno područje jest odnos ljudske vrste spram životinjske, odnosno pitanje u čemu se točno sastoje sličnosti (istosti), a u čemu razlike između čovjeka i životinje? S tim se problemom autor uhvatio u koštac u 3. poglavlju svoje knjige. Autorov smisao za razlikovanje te suptilan, odnosno krajnje oprezan i pritom precizan karakter izlaganja, ovdje dolazi, po našem mišljenju, posebno do izražaja. Jer, upravo se u temama poput ove rješenja ne mogu uzimati samorazumljivima, nego ih preciznom analizom valja domišljati, čuvajući se pritom krajnosti koje često prate tumačenje odnosa »čovjek – životinja«: s jedne strane ljudsku se osobu, po uzoru na krajnje evolucionistička tumačenja, gleda samo kao jedan u nizu ostvarenja vrsta života – doduše najviši, ali ne u bitnoj razlici spram ostalih vrsta, te s druge strane zapostavljajući njezinu (osoba) materijalnu pozadinu, promatra ju se krajnje dualistički, tj. radikalno rastavljajući duhovni od

materijalnoga principa – duša odvojena od tijela. Polazeći tako od temeljne aristotelovsko-filozofske postavke o čovjeku, i ta je *animal rationale*, te pretpostavljajući pritom njegov hilemorfizam – čovjek kao supstancijalno jedinstvo duše i tijela – naš autor dolazi do zaključka da je čovjek u odnosu na sve vrste jedinstven (usp. str. 88.-89.). To čini naslovima: *Oruđe i alatno ponašanje, Tradicija i socijalnost, Prijenos informacija i napredak, Sposobnost apstrakcije, Svijest i samosvijest* (usp. str. 88.-112.).

Na treće se poglavlje nadovezuje četvrto, u kojemu Šestak govori o čovjekovim vlastitostima kao pokazateljima njegove duhovne dimenzije. On ih uzima devet (jezik, društvenost i političnost, znanost, kultura, umjetnost, rad i tehnika, igra, zabava i smijeh, etičnost i na kraju religioznost. (usp. str. 115.-131.). Držeći se argumentativne metode, naš se autor već na početku pita: »Zašto su čovjekove vlastitosti važne za filozofsku antropologiju?«, te odmah daje načeli odgovor (koji nedugo zatim u 9 spomenutih tema i razlaže): »Zato što u njima s različitih motrišta dolazi do izražaja čovjekova naročitost (njem. *Sonderstellung*) u cjelini kozmosa. Ukratko, ta se naročitost sastoji u čovjekovoj duhovnosti: čovjek je duh! (str. 116.). Ovaj dio držimo također vrijednim, budući da autor na jedinstven način ističe staru-novu filozofsku istinu o čovjekovoj duhovnosti. Šestak još uvijek ne govori o religioznosti, već o čovjekovu (bitno) duhovnom karakteru koji je – pokazuje to iskustvo – je-

dino sposoban za jezik, društvenost, znanost, kulturu, itd. Ili pak drugačije rečeno: upravo su ovi fenomeni jasni pokazatelj čovjekove duhovne naravi. Naš je autor ne izvodi skokovitim spekulativnim umovanjem, već preciznom filozofskom argumentacijom na temelju spomenutih iznašašća. Dajući pritom autoru za pravo u načinu argumentiranja, ali izvodima do kojih ovdje dolazi, možemo na primjeru pojma »riječ« zajedno s njim istaknuti da je »Riječ osjetni prenositelj duhovne zbiljnosti« (str. 131.). Zaključno, 5. poglavlje ovoga dijela, odnosno i čitave knjige, odnosi se na razmatranje čovjeka kao religioznoga bića. Autorov (blagi) neoskolastički te također i fenomenološki pristup ovdje posebno dolazi do izražaja. U tom smislu on polazi od postavke da »transcendentno događanje konstitutivno ulazi u događanje našega iskustva« (str. 137.). To pak »ne bi bilo moguće izričito postaviti kad transcendencija ne bi već bila postala tematskom. (...) Utoliko filozofsko pitanje o mogućnosti tematiziranja transcendencije već pretpostavlja zbiljnost jednoga takvog tematiziranja« (str. 137.).

Zanimljivost, koju naš autor u razmatranju ovoga dijela knjige ističe, jest pozitivna napetost koja treba vladati između filozofije i religije, odnosno teologije. On ovdje upozorava i na činjenicu da je filozofija pomogla kršćanskoj teologiji u njenim počecima, odnosno pojmovnom i sadržajnom konstituiranju. Ipak, Šestak ukazuje s pravom i na to

da filozofija pritom mora biti svjesna i svojih ograničenja, budući da ona u govoru o Bogu »sebe nadilazi te tako upućuje na Božju tajnu« (str. 143.).

Osim ovih pet poglavlja, koji u bitnom dotiču glavne teme iz filozofske antropologije, autor nam donosi i svojevrsni dodatak u poglavlju 6., koje naziva *Hrvatski neoskolastički priručnici filozofije o čovjeku*, koji se nadovezuje na ostala poglavlja, ali se od njih sadržajno i metodski razlikuje. U tom smislu ovaj dodatak očituje (u odnosu na druga poglavlja) svojevrsnu jedinstvenost, budući da se ne susrećemo tako često s prikazima poput ovih. O čemu se radi? Autor je ovdje sebi uistinu dao truda, predstavljajući nam u kratkim crtama tiskana i *ciklostilska* (rukopisna) izdanja filozofije o čovjeku hrvatskih neoskolastičkih filozofa. Osim klasičara hrvatske neoskolastike, poput Josipa Stadlera, Stjepana Zimmermanna, Bonifac Badrova pa i Miljenka Belića, Šestak nas upoznaje i s drugim (manje poznatim) autorima, poput Ivana Butkovića, Bože Milanovića, Dominka Budrovića i dr. Način na koji on prikazuje razvoj filozofije o čovjeku u hrvatskoj neoskolastici jest taj da najprije kratko predstavlja samoga autora te zatim isto tako u najosnovnijim crtama izlaže sadržaj udžbenika (spisa) dotičnoga autora. Osim relevantnoga prikaza njihovih pogleda na dotičnu temu, naš se autor potrudio doći i do drugih činjenica, crtica iz njihova života, koje su se pak pokazale bitnim za stvaranje cjelovita mozaika njihove filozofije uopće. Tako

je, primjerice, zanimljivo i nadasve važno za filozofa Božu Milanovića da je u »susretima sa savezničkim povjerenstvom za razgraničenje, godine 1946., na temelju crkvenih knjiga dokazao da Slovensko primorje i Istra moraju pripasti novouspostavljenoj državi. Dakle, Milanovićeva je zasuga što je Istra sastavni dio Hrvatske! Sudjelovao je u radu Pariške mirovne konferencije.« (str. 163.-164.)

Općenito gledajući, Šestakova je knjiga vrijedno štivo za sve one koji se bave filozofijom o čovjeku, bilo kao profesori predavači ili pak studenti. U tom smislu djelo je pisano više kao priručnik, sustavno i pregledno te se pokazuje zahvalnim za proučavatelje filozofske antropologije. Autori, na koje se većinom poziva, jesu relevantni za to područje, bilo da se radi o izvornim djelima filozofskih klasika, poput Platona, Aristotela, Augustina, Kanta, Hegela, ili pak suvremenih autora poput E. Coretha,

C. Valverdea, B. Mondina i dr. Ovdje je također za primijetiti i sljedeće: za razliku od drugih autora, koji se pokazuju važnima za pojedino poglavlje, tj. teme te se autor s obzirom na to na njih u dotičnom poglavlju i referira, uočljivo je da se imena netom spomenutih autora Valverdea, Coretha i Mondina i provlače čitavim djelom.

U svakom slučaju Šestakovo djelo predstavlja vrijedan prilog hrvatskoj filozofskoj baštini s obzirom na jednu iznimno važnu temu kao što je filozofska antropologija te je svakako za preporučiti svima koji se bave njome upravo zbog preglednosti, sistematičnosti i jasnoće. Stoga, kako naznačismo i na početku, vidljivo je da autorov cilj nije bio posebno istražiti neko područje unutar filozofske antropologije, već podastrijeti presjek tema i cjelina koji svima mogu biti od pomoći, u čemu je zasigurno uspio.

Stjepan Radić